

Civil fegyveresek

Az 1956-os forradalom idején az egész főváros területén kisebb-nagyobb felkelő, majd nemzet-őrségi csoportok alakultak. Tagjai főleg fiatal munkásokból, segédmunkásokból rekrutálódtak, akiket meghurcolt, elkeserített, megalázott a sztálinista rendszer. Az idősebbek közül többen megjárták a szovjet fogolytáborokat is. Ők egyetértettek a forradalom követeléseivel. Mások – kevesebben – inkább kalandvágyból, a fegyver birtoklásáért, később érvényesülési lehetőségekért csatlakoztak a forradalmárokhöz. Sajnos a felkelők szociológiai összetételével a kutatás még keveset foglalkozott. Összességében azonban megalapítható, hogy korántsem a leg tudatosabb, legtájékozottabb társadalmi rétegek vettek részt a harcokban.

A fegyveres csoportok szerveződésének, történetének három szakaszát különböztethetjük meg.

A forradalom kitörésétől a fegyverszüneti tárgyalásokig (október 23–29.) tartó első időszakban a spontaneitásnak volt meghatározó szerepe. A különböző módon megszerzett fegyverekkel főleg kis létszámú felkelőcsoportok alakultak ki egy-egy rátermett parancsnok irányításában. A csoportok, amelyeknek az összetétele szinte óránként változott. Legfőbb tevékenységük a harc volt a szovjetek, illetőleg az ÁVH-s, rendőri, honvédségi erők ellen.

A második szakasz az október 28-i fordulat eredménye: akkor fogadta el a Központi Vezetőség a Politikai Bizottságnak azt a határozatát, amely az eseményeket forradalomként, szabadságharcnak értékelte. A fegyverszünet idején jelentősen megszaporodott a csoportok létszáma: legtöbbször csatlakoztak katonatisztek – mint tanácsadók és kiképzők –, sorkatonák, majd börtönből szabadult politikai és közbüntetéses elítéltek is. Számos tárgyalás eredményeképpen központi szervezéssel, katonai, rendőri és civil erők részvételével megkezdődött a nemzetőrség kialakítása. A felkelőcsoportok immár legális keretek között tevékenykedtek. Munkáikért rendszeres zsoldot és egyenruhát ígértek nekik. A csoportok vezetői rendszerint katonai szervezeti formának megfelelően szakaszokra, rajokra osztották egységeiket, megszervezték az őrszolgálatot, megerősítették a fegyelmet, igyekeztek megelőzni (olykor sikertelenül) a kihágásokat. Ebben az időszakban a fegyveres csoportok legfőbb feladata az volt, hogy fenntartsák a rendet, a közbiztonságot, és segítsék a lakosság ellátását. Ezenkívül előállították a Rákosi-diktatúra kiszol-

kákból elszigetelődött. Október 30-án következett be a budapesti pártbizottság épületének ostroma. Ebben főként a VII. és VIII. kerületi felkelők vettek részt. A Köztársaság téri épületet a már feloszlott AVH és a pártapparátus forradalomellenes központjának tartották a környéken. A pártház védelmére kiküldött honvédségi harcokcsizók tévedésből az ostromlókat támogatták. Segítségükkel a tömeg elfoglalta az épületet, és huszonegy foglyot meglincselt.

A harmadik időszak a november 4-i szovjet támadástól a forradalom fegyveres leveréséig tartott. Akkortájt a felkelőcsoportok száma, létszáma csökkent. (Több nemzetőrséggel az új agresszió hírére szétoszlott. Főleg a katonák távoztak gyorsan – nem ritkán még a harcok előtt –, mert féltek az ellenállás kilátástalanságát vagy mert a csoportokra a radikálisabb civil vezetők nagyobb befolyást gyakoroltak.) Az ellenálló csoportok lassanként elveszítették a lakosság támogatását, növekedni kezdett körükben az elkeseredés, a gyanakvás; az árulók lázas keresése több esetben személyes tragédiához vezetett. A legtöbb felkelő nyugati vagy ENSZ-támogatásra számítva tartott ki az üllői út felől szemben. A széles körű fegyvertelenül is folytatta az ellenállást belföldön és külföldön egyaránt.

Szerintem e civil fegyveresek aktivitása – ha a tevékenységüket a forradalom kirobbanásától az utóvédharcok befejezéséig vizsgáljuk –, négy összefüggő körzetben vált különösen jelentőssé: 1. A VIII.–IX. kerület közepén; 2. A VII. kerület Körúttól kifelé eső részén; 3. A Széna téren és környékén; 4. Csepel északi és Pesterzsébet északnyugati részén. E körzetek jelentőségét az is mutatja, hogy az itteni csoportok vették fel a kapcsolatot a politikai és/vagy katonai vezetőkkel a tűzszünet alatt, az ő képviselői folytattak velük tárgyalásokat. A forradalom legtöbb áldozatát követelő csatái az Üllői út és a Nagykörút kereszteződésének környékén voltak. Erős felkelőbázisok alakultak ki a Práter, a Vajdahunyad és a Kisfaludy utcában, a legnagyobb hírnevet a stratégiai szempontból kiváló adottságú Corvin moziban összegyűlt csoport szerezte. Olyannyira, hogy a politikai és katonai vezetés e bázis megsemmisítésén fáradozott, de felrobbantását 28-án Nagy Imre miniszterelnök tiltakozása megghiúsította. (A corvinisták egyébként nem őt, hanem Veres Péter írórt tartották legalkalmasabbnak egy új ideiglenes kormány megalakítására. Nagy ebben az időben másutt sem volt népszerű, részint a statáriumi-

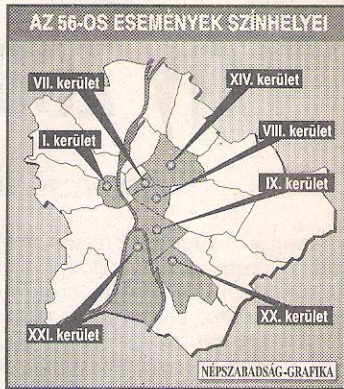
nokot puccsszerűen leváltották, és Pongrátz Gergelyt (agronómus) nevezték ki helyére.

A november 4-i szovjet támadás váratlanul érte az itteni nemzetőröket. Egy-két napos ellenállás után kiürítették a bázishelyüket. A körzetben maradt szabadságharcosok november 7–8-ig folytatták a harcot. A Ferencváros középső részén három nagyobb felkelőcsoport alakult meg: a Berenczey utcai–Ferenc téri (Wágner István géplakatos parancsnokságával), a Tompa–Ráday utcai (Bárany János szerszámkészítő vezetésével) és a Tűzoltó utcai (Angyal István építésvezető és Csongovai Per Olaf filmrendező irányításával). A fegyverszüneti tárgyalásokban a Tűzoltó utcaiaknak fontos szerep jutott. Parancsnokaik, akik egyébként politikailag jól képzettebbek voltak felkelőtársaik túlnyomó többségénél, nyíltan kommunistának vallották magukat. A politikai vezetők közül leginkább Kádár Jánossal igyekeztek kapcsolatot tartani, mivel a pártvezető személyében látták a legfőbb biztosítékot az új demokratikus, szocialista rendszer konszolidálására. A Tompa utcaiak – az erre vonatkozó csekély számú forrás szerint – Tildy Zoltánban bíztak leginkább.

A november 4-i támadás után Angyalék a harcok idején minduntalanul kapcsolatot kerestek a szovjet katonai és a magyar politikai vezetőkkel a tűzszünet eléréséért. A IX. kerületi forradalmárok november 8-ig védekeztek a túlerővel szemben.

A VII. kerületben a forradalom első napjaiban csak a Baross téren alakult ki nagyobb felkelőcsoport. Számos egyetemista is csatlakozott hozzájuk, és stencilgépekkel propagandatevékenységet is folytattak. A megalakuló nemzetőrségnek Nickelsburg László műszerész lett a főparancsnoka. A csoport részt vett a Gyűjtőfogház foglyainak kiszabadításában. Október 27. és 29. között a tanács épületében és a Wesselényi utcában, majd az Almásy téren tevékenykedett Steiner Lajos szállítómunkás, illetőleg Kovács Dezső vasesztérgályos osztaga. A rendőrkapitányságon és a párt-házban is kialakult két nagyobb nemzetőri csoport. A VII. kerületi forradalmárok felkészültek a szovjet támadásra: november 3-án délután a kerületi nemzetőrpáncsnokok és katonai tanácsadók védelmi tervet dolgoztak ki. (Abban nem tudtak megegyezni, hogy ki legyen a kerületi főparancsnok.)

A Baross téren az ellenállás viszonylag hamar összeomlott. A bázishelyet és a környező épületeket a páncélosok szétlőtték, mire a felkelők nagy része szétselejt, de a többiek a környé-

olyan súlyos harcok, mint például az Üllői út környékén. A csoport ellenőrzési területe 30–31-én sokszorosára növekedett, és új központja a Maros utcai, kiürült AVH-s objektum lett. November 2-án téves tájékoztatás miatt ÁVH-sokat keresve hetven-nyolcvan Széna téri felkelő megszállta a Külügyminisztérium épületét.

A Széna tériek tevékenysége vidékre is kiterjedt: a Pilis-hegységben több rendőrőrsöt elfoglaltak, majd felszabadították a csolnoki rabmunkahelyet is. Szombathelyen egy részlegük a helyieknek akart támogatást nyújtani a forradalmi bizottságok megszervezésében, de a szovjetek 4-én hajnalban fogásba ejtették a felkelőket.

Azon a napon délelőtt Budán is megjelentek a szovjet páncélosok. A felkelők több helyszínen megkísérelték az ellenállást, de a vereségek látán Szabó feloszlatta a csoportot.

Csepelen és Pesterzsébeten a felkelők megtámadták a kiegészítő parancsnokságot, majd a pártbizottság épületébe is behatoltak, végül elfoglalták a rendőrkapitányságot is.

Október 29-én a csepeli nemzeti bizottmány gyűlésén Major Ernő örmagot választották meg a helyi nemzetőrség parancsnokának, helyettese pedig a civil erők vezetője, Buri István lett.

A szovjet páncélosokkal felvették a harcot, és a gyalogsági támadást megelőzendő, felrobbantották a városrészbe tartó utakat. November 9-én azonban felszámolták a fegyveres ellenállást.

Pesterzsébeten a felkelők már a forradalom első napjaiban szembekerültek a szovjetekkel, mivel igyekeztek megakadályozni, hogy azok behatoljanak a város központjába. Oltványi László vegyész választották vezetőjüknek, később a kerület nemzetőrpáncsnokának is. A fővárosban itt tartott legtovább (november 10–11-ig) a fegyveres ellenállás.

Budapesten a fegyveres események következtében körülbelül kétezer-kétszázán haltak meg, a 34,5 százaléka a VIII–IX. kerületben, körülbelül 12 százaléka a VII–XIV. kerületben, 8,5 százaléka a XX–XXI. kerületben. A szovjet hadsereg körülbelül 670 embert vesztett.

A budapesti kórházakban,

gálóit (főleg az ÁVH-sokat és a pártvezetőket) abból a célból, hogy majd bíróság ítélkezzen felettük. A vétkes személyek kézrekerítésére sok helyütt „különleges csoportok” alakultak. Ezekben a napokban a különutakat kereső Dudás József és „Nemzeti Bizottmánya” a Szabad Nép-székházban mindin-

rendelet, másrészt a Szabad Európa ellene irányuló kampánya folytán.)

A fegyverszüneti tárgyalásokban a Corvin közieknek kitüntetett szerep jutott. A Pongráz testvérek fellépése azonban megosztotta a csoportot még azt követően is, hogy Iván Kovács László (gödi munkás) parancs-

ken folytatták a harcot. A Lenin körúti szakaszon november 6-án Steiner parancsnoksága alatt összeolvadtak a csoportok, és 9–10-éig tartották állásaikat.

A Széna téri csoport körülbelül október 27-én alakult meg Szabó János gépkocsivezető parancsnokságával. Ebben a régióban egyébként korántsem voltak

egészségügyi létesítményekben 17 000 sebesültet kezeltek. Az 1956-os cselekmények miatt bírói ítélet alapján kétszázhuszonkilenc személyt végeztek ki. Száztizenhetük ellen a fegyveres harcokban való részvételükért hozták meg a legsúlyosabb ítéletet.

Eörsi László